

5. Немець Л. М. Просторова організація соціально-географічних процесів в Україні / Л.М. Немець, Я.Б. Олійник, К. А. Немець. – Х., 2003. – 160 с.
7. Немец Л. Н. Устойчивое развитие: социально-географические аспекты (на примере Украины) / Л. Н. Немец. – Х., 2003. – 383 с.
8. <http://www.icps.kiev.ua>

Надійшла до редколегії 15.10.08

УДК 528.94

Н. М. Дук

Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара

## ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ КАРТОГРАФУВАННЯ МИТНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

Викладено особливості інформаційного забезпечення картографування митної справи. Представлена систематизація інформаційних ресурсів як основа їх ефективного використання.

**Актуальність та стан проблеми дослідження.** Актуальність проблеми географічного дослідження та картографування митної справи як засобу підвищення ефективності митної діяльності, неодноразово підкреслювалась географами та фахівцями митної справи. В останні роки з'явилась низка публікацій, в яких розглянуто теоретико-методологічні й прикладні питання географічного вивчення митної справи, природних, соціально-економічних, історичних та геополітичних чинників функціонування митної системи України, перспективи її розвитку, логістичні аспекти митної діяльності, картографування митної справи [1-3; 4; 8; 9 та ін.]. Однак, низка теоретичних і методичних питань картографічного забезпечення митної діяльності залишаються невирішеними, зокрема, питання інформаційного забезпечення картографування митної справи.

**Метою статті** є розгляд специфіки збору, аналізу, систематизації й особливості використання джерел інформації для картографування митної справи.

**Виклад основного матеріалу.** Джерельна база системного картографування митної справи формується у процесі первинного вивчення досліджуваного явища, збору даних, опрацювання та систематизації різноманітної інформації, напрацювання знань щодо об'єкту картографування.

Тлумачення понять «дані», «інформація», «знання» дається вченими різних галузей науки: психологами, філософами, географами, картографами та ін. За [4; 6] дані є сукупністю фактів і відомостей, поданих у будь-якому формалізованому вигляді, про просторову визначеність реальних об'єктів. Це сировина, яку шляхом обробки можна перетворити на інформацію. Для її отримання необхідно аналізувати дані, лише запрограмована їхня організація набуває зміст інформації, спрямованої на вирішення певних задач.

Під час картографування, в геоінформаційних системах використовується геоінформація – тематично різноманітна, порівнянна, координована, масштабована і генералізована у просторі і часі [4], одержана різними методами. Від повноти, достовірності, точності інформації залежать відповідні якості картографічних мо-

делей досліджуваних явищ. Тому особливо важливим є виявлення, аналіз, оцінка та систематизація наявних інформаційних джерел.

Формування джерельної бази картографічного дослідження митної справи здійснювалось нами з позицій системного підходу й відповідно до таких вимог: достовірність, повнота, несуперечливість, актуальність, позиційна точність даних; відповідність державним стандартам; відповідність рівню досліджень; сумісність даних різнорідних джерел; сучасність та можливість регулярного оновлення даних.

Численність джерел для картографування митної системи обумовила потребу в їх систематизації й упорядкуванні. Це необхідно для оцінки ступеню забезпеченості даними, наявності, повноти, визначення форм і напрямків збору, систематизації та опрацювання матеріалів, організації бази даних.

Класифікація інформаційних ресурсів картографування митної справи в Україні

Таблиця 1

Класифікаційні ознаки	Групи і види джерел
Форма подання	<b>Графічні</b> , в т. ч. картографічні: аналогові карти, профілі, фотографії, ін.
	<b>Цифрові</b> : карти, цифрові моделі рельєфу, ін.
	<b>Текстові</b> : описи, таблиці, законодавчі та нормативно-правові акти, узагальнюючі монографії, дисертації тощо
Природа даних	<b>Знімальні</b> : матеріали дистанційного, топографічного та спеціальних знімальних натурних спостережень, фотографічного знімання
	<b>Статистичні</b> : матеріали державної та відомчої статистики, дані переписів, опитувань, міжнародних організацій, баз даних автоматизованих інформаційних систем
Характер відомостей	<b>Юридично-правові</b> : законодавчі та нормативно-правові акти
	<b>Економічні</b> : загальноекономічні та галузеві показники
	<b>Географічні</b> : просторово-координовані дані різних типів
Форма власності	<b>Суспільна</b> : загальноекономічні та галузеві показники
	<b>Державна</b> , в т. ч. відомча: Дані ДМСУ, Прикордонної служби
	<b>Корпоративна</b> : дані суб'єктів ЗЕД
Ступінь відкритості	<b>Відкриті</b> : опубліковані матеріали державної та відомчої статистики, матеріали наукових досліджень, ін.
	<b>З регламентованим доступом</b> : звіти ДМСУ, матеріали бази даних автоматизованої інформаційної системи ДМСУ
Функції у процесі створення карт	<b>Основні</b> : цифрові топографічні карти, статистичні матеріали
	<b>Додаткові й допоміжні</b> : дані дистанційного зондування, літературні.
Ступінь сучасності	<b>Сучасні</b> : документи поточної статистики, законодавчо-нормативних актів та досліджень тощо
	<b>Старі, історичні</b> : архівні документи (статистичні дані, старі карти, зображення, нормативно-законодавчі акти, нарративні джерела тощо), історичні монографії, історичні карти
Ступінь опрацювання й узагальнення даних	<b>Первинні</b> : звітні форми державних, комерційних, громадських організацій, нормативно-законодавчі акти
	<b>Вторинні</b> : наукові звіти, публікації, узагальнююча статистика, ін.
Регулярність одержання	<b>Епізодичні</b> : наукові звіти, монографії, публікації, архівні документи
	<b>Періодичні</b> : нормативно-законодавчі акти, дані переписів, опитувань
	<b>Регулярні</b> : статистичні матеріали
Достовірність	<b>Достовірні</b> : дані стандартизованої статистичної звітності, законодавчі та нормативно-правові акти, сучасні топографічні карти, ін.
	<b>Ймовірні (непевні)</b> : старі карти, нарративні, літературні джерела

Класифікаційні ознаки	Групи і види джерел	
Аспект картографування	Розміщення митних об'єктів, територіальна організація ДМСУ	
	Діяльність ДМСУ: пропуск, оформлення вантажів, транспорту, осіб тощо	
	Міжнародні зв'язки ДМСУ: Міждержавні та міжнародні договори	
	Історія формування і розвитку	
Рівень картографування	Особовий склад, соціальні умови	
	Глобальний, субглобальний	Міждержавні та міжнародні договори; Укази Президента, Постанови Кабінету Міністрів України; Класифікатори (доріг, видів діяльності, товарів); Накази ДМСУ, статистичні збірники «Підсумки роботи ДМСУ», Аналітичні довідки відділів ДМСУ та митниць; архівні матеріали; загальногеографічні, Політико-адміністративні карти, плани міст
	Національний	
	Регіональний	
Локальний		

Важливо також визначення взаємної відповідності й узгодженості інформації в декількох аспектах: «вертикальному», тобто міжгалузеву узгодженість; «горизонтальному» – територіальному (між митними та політико-адміністративними територіальними одиницями тощо), а також часовому. Два останніх аспекти є особливо складними, через неодноразові зміни структури ДМСУ, інколи навіть протягом одного року.

При картографуванні митної системи використовується різноманітна інформація за змістом, формою представлення, ступенем узагальнення, джерелами і способами отримання. Різняться також функції, які вона виконує у процесі створення і використання карт. Враховуючи це, нами здійснено класифікацію інформаційних ресурсів та виділено такі групи й види джерел даних (табл. 1).

Широке застосування в якості джерел мають *тематичні карти* України та окремих регіонів. Карти природних явищ (гіпсометричні, ландшафтні, охорони природи) необхідні для визначення особливостей природних умов місць розташування митних об'єктів. Значно більшим є набір карт соціально-економічної тематики. На локальному і регіональному рівні особливого значення набувають карти мереж: транспортної, населених пунктів, об'єктів промисловості, виробничої та соціальної інфраструктури, а також великомасштабні карти державного кордону України. На національному та регіональному рівні картографування для оцінки митного потенціалу України, умов і факторів функціонування митної системи необхідно застосовувати ширше коло тематичних карт: розміщення, структури, руху, зайнятості та рівня життя населення, галузеві та інтегральні карти промисловості, сільського господарства, транспорту, банківської системи тощо.

Особливу групу становлять картографічні джерела для створення карт історії митної справи. Це історичні карти і атласи України та Європи, необхідні для виявлення розміщення, торговельно-економічних та адміністративно-політичних відносин між народами і державами, що існували у різні історичні періоди на території сучасної України й суміжних земель та ін.

Важливу роль при картографуванні митної системи відіграють *картографічні джерела*, зокрема *загальногеографічні*, зокрема *топографічні карти*. Як відомо, вони мають подвійне застосування: для отримання певної інформації про об'єкти й оточуючу місцевість та для прив'язки (в нашому дослідженні – для прив'язки елементів митної інфраструктури). Вони є джерелом

для створення тематичних карт, таких, наприклад, як «Природні умови місць розташування митних переходів», «Соціально-економічне та транспортне положення митних установ», а також для створення карт-основ та базових карт.

В якості основних доцільно використовувати електронні топографічні карти областей України масштабу 1:200 000. Для картографування митної інфраструктури на локальному рівні необхідні карти міст масштабу 1: 25 000. Створення карт субглобального рівня, що характеризують місце України в міжнародному поділі праці, а також серії карт історії митної справи потребує загальногеографічних карт Європи масштабу 1 : 50 000 000.

При створенні карт митної системи головними є *статистичні джерела*, що містять відомості про діяльність митної служби. Їх можна поділити на дві групи: відкриті і з регламентованим доступом. Перша група, окрім даних, що публікуються Державним комітетом статистики України, містить також відкриті дані Митної та Прикордонної служб України, які стосуються товарної та географічної структури зовнішньої торгівлі, кількості осіб, що перетинають державний кордон тощо. До другої групи належать статистичні джерела для службового використання, розраховані на обмежене коло користувачів і призначені для аналітичної роботи співробітників митної служби. Це дані про обсяги оформлених і пропущених вантажів, транспортних засобів, обсяги митних, акцизних та інших зборів, перерахування коштів до бюджету, дані щодо боротьби з контрабандою і порушеннями митних правил та ін.

Для геоінформаційного картографування митної діяльності доцільно використовувати також цифрові дані єдиної автоматизованої інформаційної системи (ЄАІС) ДМСУ [7]. Можливості використання митної статистики залежать від ступеня конфіденційності інформації та визначаються ДМСУ. Як зазначалось вище, проблемою використання статистичних матеріалів митної служби є неодноразова зміна кількості митниць, їх рівня та зон діяльності. Це ускладнює прив'язку та співставлення даних як у хронологічному плані, так і в просторовому.

Серед *текстових джерел* особливо відзначимо такий обов'язковий і нетрадиційний для картографії вид джерел, як законодавчі та нормативно-правові документи з митних питань. Діяльність митних органів прямо чи опосередковано регламентує близько дев'яти сотень правових актів, в тому числі понад сорок законодавчих актів України, та більше восьми тисяч наказів та листів ДМСУ.

Нормативно-правові акти представлені документами національного законодавства та міжнародного права. Перші необхідні для створення карт розміщення, ієрархії та зон діяльності митних об'єктів та спеціальних митних режимів; карт, що відображають особливі митні умови зовнішньої торгівлі з різними країнами, міжнародне співробітництво Митної служби України й інших держав тощо. Найважливішу роль в системі законодавчих актів, що безпосередньо регулюють діяльність митних органів, відіграє Митний кодекс України, який регулює економічні, організаційні, правові, кадрові, та соціальні аспекти діяльності митної служби України. Серед нормативних матеріалів зазначимо також низку класифікаторів адміністративних одиниць, видів діяльності, товарів зовнішньоекономічної діяльності та ін.

Другий блок утворюють документи міжнародного рівня. Особливістю митної справи, а відтак і її картографування, є значно вища, ніж в інших галузях, питома вага міжнародних договорів як джерела правових норм діяльності. В цій сфері національне законодавство не є домінуючим, і при виникненні суперечності між внутрішньою і міжнародною нормою законодавства, застосовується остання.

Додатковими та допоміжними літературними джерелами є монографічні й енциклопедичні видання, дисертаційні дослідження, публікації у наукових періодичних виданнях митної тематики: «Віснику Академії митної служби», «Митна справа», матеріалах наукових конференцій.

Особливої уваги заслуговує комплекс джерел для картографування історії митної справи. В [3] ми відзначали різноманітність та різний ступінь забезпечення і якості історичних джерел як в просторовому, так і в хронологічному плані (при складанні карт найдавніших періодів доводилось керуватися неповними, інколи навіть фрагментарними, побічними даними). Окрім згадуваних вище картографічних джерел, основними документами при створенні історичних карт є літературні джерела (енциклопедії, монографії, дисертаційні роботи та ін.) та архівні матеріали, до яких належать актові документи (закони, указів, митні статuti), статистичні дані, наративні (описові) джерела.

**Висновки.** Дослідження інформаційних джерел для картографування митної справи дозволило встановити характер відомостей та форми подання даних, їх функції в процесі створення карт, ступінь відкритості та регулярність одержання інформації. Здійснена нами систематизація є основою для структурування й ефективного використання масиву даних про митну службу як об'єкт картографування; розробки системи карт митної справи, визначення показників, одиниць та способів картографування; визначення підходів до формування бази даних для ГІС-картографування митної служби України.

### Бібліографічні посилання

1. Горб К. Проблеми територіальної організації митної справи України / К. Горб // Вісник Академії митної служби України. – № 4. – Д., 2001. – С. 72 – 76.
2. Дук Н. М. Про картографування Митної служби України / Національне картографування: стан, проблеми та перспективи розвитку : зб. наук. Праць / Н. М. Дук. – К., 2003. – с. 239-243.
3. Дук Н. М. Методичні особливості створення серії карт історії митної справи в Україні / Н. М. Дук // Картографія і вища школа : зб. наук. праць. – К., 2006. – Вип. 11. – С. 148 – 153.
4. Козаченко Т. І. Картографічне моделювання / Т. І. Козаченко, Г. О. Пархоменко, А. М. Молочко / під ред. А. П. Золовського. – Вінниця, 1999. – 328 с.
5. Коцан Н. Н. Територіальна організація митної діяльності України : Моногр. / Н. Н. Коцан. – Луцьк, 2005. – 384 с.
6. Кошкарев А. В. Геоінформатика / А. В. Кошкарев, В. С. Тикунов / под ред. Д. В. Лисицького. – М., 1999. – 213 с.
7. НАКАЗ 19.10.2006 N 911 «Про затвердження Положення про Регіональну інформаційну митницю Державної митної служби України» <http://uapravo.net/data/base04/ukr04583.htm>
8. Пістун М. Д. Суспільно-географічні основи митної діяльності України / М. Д. Пістун, Н. Н. Коцан // Економічна та соціальна географія : наук. зб. – К., 2000. – Вип. 49. – С. 95 – 101.
9. Смирнов І. Г. Логістика: просторово-територіальний вимір : моногр. / І. Г. Смирнов. – К., 2004. – 335с.

Надійшла до редколегії 01.12.08